

УДК 340.12:396.2:347.962.1

ПРАВОВИЙ ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ СУДДІВ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Боброва Юлія Юріївна,

кандидат юридичних наук, суддя,
доцент кафедри правового забезпечення
(Військовий інститут Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

Сьогодні більшість пересічних людей нашої держави питання гендерної рівності сприймають як щось на кшталт «європейської моди», таке, що нам чуже, або ж те, до чого наше сучасне суспільство ще не зовсім готове, однак Україна зобов'язалася забезпечити гендерну симетрію у всіх сферах суспільного життя, у т. ч. і в судовій системі.

Аналіз наукових досліджень останніх років дозволив установити, що гендерна рівність традиційно розуміється як складова частина загального принципу рівності, яка є атрибутом демократичної побудови суспільства, а її встановлення має на меті надання рівних соціальних прав і можливостей чоловікам і жінкам незалежно від статі.

Досягнення гендерного паритету в Україні неможливе без відповідного закріплення положень у нормах чинного законодавства, а встановлення правової держави, розвиток громадянського суспільства, перспективи європейської інтеграції зумовлюють необхідність формування гендерного законодавства й ефективної політики рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Нині найбільші звершення у сфері гендерної рівності спостерігаються на законодавчому рівні, проте у практичному втіленні суттєвого прогресу досягти не вдалося, що й зумовлює низькі позиції України в міжнародних рейтингах із гендерної рівності та значне відставання від європейських показників.

Правовий же принцип гендерної рівності передбачає рівність суспільних статусів чоловіків і жінок, але з урахуванням фізіологічних особливостей статей. Закон краще сприйматиметься усіма членами суспільства у разі додержання гендерної симетрії й у судовій системі та представлення на посадах суддів повною мірою достойних і талановитих чоловіків та жінок. За таких обставин важливим видається питання безгендерності суддівської професії, яке наповнюється гендерним змістом під час здійснення суддівської діяльності, у доступі суддів до управлінських посад і прийнятті рішень у гендерно чутливих справах.

Ключові слова: суд, суддя, стать, гендер, принцип, гендерна рівність.

LEGAL PRINCIPLE OF GENDER EQUALITY OF JUDGES: MODERN VIEW

Bobrova Yulia Yuriivna,

Candidate of Juridical Sciences, judge,
Associate Professor of the Department
of Legal Support
(Military Institute of Taras Shevchenko
National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine)

Today, the majority of ordinary people in our country perceive gender equality as something like "European fashion", which is alien to us or something to which our modern society is not quite ready, however, Ukraine has committed itself to ensuring gender symmetry in all spheres of public life including in the judicial system.

Analysis of scientific research in recent years has established that gender equality is traditionally understood as a component of the general principle of equality, is an attribute of the democratic construction of society, and its establishment is aimed at providing equal social rights and opportunities for men and women, regardless of gender.

Achievement of gender parity in Ukraine is impossible without a corresponding consolidation of provisions in the norms of current legislation, and the establishment of a legal state, the development of civil society, and prospects for European integration necessitate the formation of gender legislation and an effective policy of equal rights for women and men.

Now the most achievements in the field of gender equality are observed at the legislative level, however, in practical implementation significant progress was not achieved, which causes Ukraine's low position in international rankings on gender equality and a significant lag behind European indicators.

The legal principle of gender equality involves the equality of social statuses of men and women, but taking into account the physiological characteristics of the articles. The law will respond better to all members of society in the event of gender-based symmetry and in the judiciary, and to fully and equally worthy and talented men and women judges in the judiciary. Under such circumstances, the issue of the genderlessness of the judiciary profession, which is filled with gender content during the conduct of judicial activity, access of judges to managerial positions and decision-making on gender-sensitive affairs, is important.

Key words: court, judge, gender, principle, gender equality.

Під рівністю жіночої та чоловічої соціальних статей розуміється рівність їх соціального статусу та загальна участь у всіх сферах суспільного, державного та приватного життя на основі самоусвідомлення особистісних потреб та інтересів, подолання елемента ієрархічності, за яким історично чоловіки розглядалися як істоти вищі, а їх діяльність та її результати – більш суспільно значущими, ніж дії та результати, досягнуті жінками. Закон для всіх однаковий – так гласить судження римських юристів, і це є синонімом принципу рівності.

Рівність чоловіків і жінок на підставі гендеру включає:

- рівність можливостей і ставлення у відносинах зайнятості;
- рівну винагороду за рівноцінну працю;
- рівний доступ до безпеки та гігієни робочого середовища і соціального забезпечення;
- рівність кар'єрного розвитку;
- баланс між роботою та сімейним життям, справедливий як для чоловіків, так і для жінок;
- свободу від сексуальних домагань.

Філософські засади принципу рівності було закладено ще у працях Сократа, Платона, Аристотеля, Демокрита, Ф. Аквінського, Н. Макиавеллі, Т. Мора, Т. Кампанелли, Ф. Вольтера, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, а також І. Канта, Г. Гегеля та ін.

Термін «принцип» походить від латинського слова «principium» та означає основні, найзагальніші, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу і соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості; ідеологічну категорію та форму суспільної свідомості, яка здійснює ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру, тобто виконує функцію загального закріплення суспільних відносин, що і дає можливість розглядати їх із позиції певних ідей, керівних засад і закріплюється у праві.

У науковій літературі поняття принципу визначається як основне положення певної теорії, вчення, науки або світогляду [1, с. 263] або як вихідні, керівні настанови, норми діяльності щодо впорядкування певної системи соціальних відносин, управління відповідними соціальними явищами і процесами [2, с. 328].

Академічний тлумачний словник української мови визначає поняття «принцип» як:

1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку;

2) особливість, покладену в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось;

3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [3].

Значення ж принципів у праві зумовлюється тим, що вони: мають властивість вищої імперативності, універсальності, загальної значущості, їм притаманні стійкість і стабільність протягом невизначено тривалого часу; спрямовують розвиток функціонування всієї правової системи; зумовлюють напрями правотворчої, правозастосовної та іншої юридичної діяльності; виступають найважливішим критерієм законності дій громадян, посадових осіб та інших суб'єктів права; сприяють подоланню прогалин у праві; впливають на рівень правосвідомості в суспільстві [4, с. 143].

Що ж стосується правових принципів, то вони є правовим фундаментом, «скелетом», на базі якого вже надбудовується вся правова система. Зазначений фундамент не дозволяє практиці скочуватися до нестабільності, подвійних стандартів у прийнятті рішень, а навпаки, скеровує практику до більш чіткої і точної реалізації цілей законодавця, закладених у відповідних нормативно-правових документах, до однакового застосування затверджених стандартів, правил і зразків належної поведінки [5, с. 12].

Так, Р. Луцький, досліджуючи розвиток принципу рівності та його відображення у праві, пише про три рівні розуміння сутності цього явища. Перший рівень можна відобразити формулою «всі люди рівні перед Богом»; історично це був перший підхід до розуміння проблеми рівності, який ґрунтувався на тому, що кожна людина є цінністю і всі люди наділені невід'ємними правами. Другий рівень виражається ідеєю «рівності можливостей» (виникла в США після заборони рабства). У її основі лежить твердження, що ніхто не має права перешкоджати іншим використовувати будь-які можливості для досягнення своїх особистих цілей. Однак ідею «рівності можливостей» не можна тлумачити буквально, адже люди відрізняються за своїми генетичними та культурними характеристиками тощо. Третій рівень розуміння рівності виражається ідеєю «рівності результатів», тобто всі повинні жити на одному рівні, отримувати однакові доходи тощо [6, с. 97-98].

Проблема сутності принципу правової рівності не викликає значних розбіжностей у науковому світі. Достатньо вдало вона сформульована В. Карташовим: «Сутність принципу юридичної рівності була чітко виражена ще римськими юристами: закон говорить з усіма однаково» (*lex uno omnes alleguitur*)» [7, с. 19].

Зміст принципу рівності розкритий у Короткому оксфордському політичному словнику і включає в себе:

- рівну повагу в межах певної схеми процесу ухвалення постанов - вимогу виявляти рівну повагу до думки кожного;
- об'єктивне ставлення - вимогу однакового розгляду однакових випадків;
- рівність розподілу - вимогу отримання кожним рівної частки певного блага;
- рівність результату - вимогу, згідно з якою індивіди після процедури розподілу повинні опинитися за однакових умов [8, с. 596].

Н. Вітрук стверджує, що головною ознакою принципу правової рівності виступає рівність людей за законом «юридична рівність є нічим іншим, як рівністю суспільно-

го становища людей за законом» [9, с. 87]. А.Н. Оніщенко наголошує, що принцип рівності може бути об'єктом вивчення з різних сторін наукового пізнання, під різними кутами зору, залежно від різних форм життєдіяльності людини, відповідно до чого можна виділити принцип економічної рівності (рівність розподілу); принцип юридичної рівності (процедурну рівність); принцип рівності прав і можливостей жінок і чоловіків (гендерну рівність); принцип рівності як відсутності будь-якої дискримінації (рівність незалежно від сексуальної орієнтації) тощо [10, с. 5–6].

Конституційний Суд України в рішенні від 02 листопада 2004 р. за № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) підкреслив, що зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки, і відзначив, що у сфері реалізації права справедливість проявляється, у т. ч., у рівності всіх перед законом [11].

Сьогодні, дискутуючи про принцип рівності, говорять про забезпечення рівних можливостей і рівних результатів, де в першому випадку необхідно надати однакові шанси на здобуття «місця під сонцем» у суспільстві («*la carrere ouverte aux talents*», що з французької перекладається як «кар'єра, відкрита талантам»), певну державну підтримку вільної конкуренції, коли всі перебувають в рівних умовах і грають за однаковими правилами. Згодом приходить усвідомлення того, що найбільша несправедливість – це поводитися однаково з тим, що фактично не однаково. У другому випадку суспільство і держава повинні гарантувати рівність людей завдяки перерозподілу соціальних благ чи запровадженню т. зв. позитивної дискримінації внаслідок обмеження вільної конкуренції, що лежить в основі рівності можливостей.

Таким чином, сучасні люди повинні перебувати в рівному становищі лише за однакових умов, адже якщо умови не є рівними, законодавець зобов'язаний запроваджувати різний правовий статус, надаючи певні переваги більш слабким. Ось чому правова рівність має соціальний зміст і виступає необхідною умовою подолання несправедливих форм прояву соціальної нерівності. Інакше кажучи, фактичної рівності між людьми не існує й бути не може. Враховуючи індивідуальні особливості кожного, можна говорити лише про правову рівність перед законом і судом.

У законодавчому врегулюванні держава іноді виправдано встановлює відмінності у ставленні до певної категорії осіб, зокрема військовослужбовців, які потребують додаткових соціальних гарантій; суддів (рішення Конституційного Суду України від 01 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 126 Конституції України та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову частину їхнього статусу) [12] із зазначенням, що їхня незалежність і недоторканість не є особистим привілеєм і має публічно-правовий характер, спрямована передусім на безперешкодне виконання суддею своїх професійних обов'язків у здійсненні правосуддя; поряд із загальними конституційними гарантіями права кожне національне законодавство надає суддям додатковий імунітет, що зумовлено здійсненням ними публічних функцій – насамперед щодо захисту прав, свобод і законних інтересів людини.

Держава може використати можливості позитивної дискримінації або т. зв. політики позитивних дій із метою створення тимчасових сприятливих умов для певної категорії осіб на шкоду іншій для нівелювання фактичної нерівності. В Україні політика позитивних дій реалізується для того, аби досягти гендерної рівності, а тому встановлено спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів і грудного

вигодовування дитини; проходження військової служби для чоловіків; соціального забезпечення пенсіонерів.

Класичним проявом принципу рівності є, насамперед, рівність прав чоловіків і жінок – принцип гендерної рівності, що проявляється як загальний і безумовний стандарт, єдиний для обох статей. К.Б. Левченко вказує, що «права людини стосуються всіх – чоловіків і жінок, дітей і людей похилого віку, громадян країни й осіб без громадянства, мігрантів і безробітних, в'язнів і військовополонених. Універсальність передбачає їх однаковість для всіх» [13, с. 4].

Гендерна рівність порівняно недавно розглядається як структурний елемент всеосяжного принципу рівності громадян і не може бути виключена із загального процесу розвитку суспільства. І хоча норма-принцип про гендерну рівність суддів і безгендерність суддівської професії через своє сенсове наповнення, змістову та формальну визначеність, на перший погляд, не потребує додаткових тлумачень, це тільки поверхнє враження, адже під час її дослідження виникає чимало питань.

Відповідно до словника-довідника «Гендерна політика: поняття, визначення, управлінські підходи» гендерна рівність розглядається як «процес справедливого ставлення до жінок і чоловіків, тобто це рівні права та рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участі в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку; отримання рівних винагород за результатами участі» [14, с. 89].

Положення ч. 1 ст. 24 Конституції України визначає рівність громадян через однаковість прав і свобод всіх і кожного; наголошується не лише на рівноправності всіх громадян України, а й на їх рівності перед законом, тобто на реальній можливості використовувати весь перелік прав і свобод громадянина України. А в ч. 3 ст. 24 Конституції безпосередньо наголошується на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці та здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Погоджуючись із думкою Т.М. Мельник, що з погляду наукового та практично вивіреного підходу до розуміння гендерної рівності як принципу загалом, і на нашу думку, рівності суддів зокрема ця категорія розглядається як:

- історичний чинник;
- якісно нова основа соціального середовища новітнього світу;
- пріоритетний показник сучасної цивілізації;
- фундаментальна цінність;
- реально можливий напрям прогресивного розвитку і національних перетворень;
- сучасна форма оптимального упорядкування суспільного життя;
- критерій (показник) визначення ролі та місця національного суспільства у світовому та європейському соціальних просторах [15, с. 2–4] та виражає об'єктивні суспільні потреби.

Гендерну рівність суддів слід кваліфікувати як принцип права, що має безпосереднє відношення до правового статусу людини і громадянина (рівні права, свободи й обов'язки жінки і чоловіка, врахування особливостей статей у правовому регулюванні, система засобів гарантування рівності статей у державі), який закріплений на законодавчому рівні та на рівні звичаєвого права втілений у суспільство; містить у собі

концептуальне розуміння і визначення однаковості та має істотне інформаційно-орієнтаційне значення для правильного розуміння гендерного механізму правового регулювання відносин суддівської діяльності.

Не дивно, що синонімами до «принципу» є «принциповий» і «принциповість» – саме ті риси, що характерні для суддів.

Вочевидь, принцип гендерної рівності суддів є складовим елементом загального принципу рівності; останній включає т. зв. суспільну рівність, що означає рівність статусу суддів, справедливий розподіл соціальних благ, внаслідок якого кожен суддя виконує свою соціальну роль і займає відповідне місце в судовій системі. Така рівність забезпечується рівними умовами й однаковими можливостями.

Ні для кого не секрет, що саме принципи права як реально діючі узагальнені правила поведінки використовуються в правозастосовній діяльності за наявності прогалин у чинному законодавстві. З урахуванням наведеного, враховуючи, що гендерно-правовий аспект статусу судді не повною мірою врегульовано чинним законодавством, а якщо точніше – він має декларативний характер, саме принцип гендерно-правової рівності суддів повинен лягти в основу вирішення таких питань і стати регулятором гендерних відносин.

Отже, гендерна рівність є одним із найважливіших аспектів загальнолюдського принципу рівності, який безпосередньо співвідноситься з правовим статусом людини і громадянина як центральним інститутом права. Його складниками виступають: рівні права, рівні свободи, рівні обов'язки жінки й чоловіка, врахування особливостей (фізіологічних, психологічних та інших) статей у правовому регулюванні, система засобів гарантування рівності статей у державі.

Тому, екстраполюючи наведені вище загальні положення принципу гендерної рівності суддів, вважаємо за доцільне висловити суб'єктивні міркування, що застосування гендерного підходу під час реформи судової системи повинно призвести до переформатування національної гендерної нормативно-правової бази діяльності суду до міжнародних норм і вимог (всі працівники судів повинні пройти спеціальну підготовку з гендерних питань) і, як наслідок, для того, щоб судочинство отримало належний рівень підтримки суспільства, у процесі відправлення правосуддя та на управлінських посадах суддів повинні бути представлені жінки, котрі відображають відповідну суспільну групу, проблеми якої також потребують правового вирішення, а отже, необхідно забезпечити гендерну репрезентативність сектору правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Социологический энциклопедический словарь / ред.-координатор Г.В. Осипов. Москва : Изд. группа ИНФРА-М-Норма, 1998. 488 с.
2. Головатий М.Ф., Панасюк М.Б. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник. Київ : МАУП, 2005. 560 с.
3. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970– 1980). URL: <http://sum.in.ua/s/pruncyp>.
4. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік та ін. ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
5. Писенко К.А. Методологические проблемы исследования принципов административного права. *Административное право и процесс*. 2011. № 3. С. 12–15.
6. Луцький Р. Розвиток принципу рівності в сучасному позитивному праві. *Принцип рівності у праві: теорія і практика* : монографія / за заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ : Юрид. думка, 2014. С. 94–115.

7. Карташов В.Н. Правозащитные системы: понятия, основные типы и принципы. *Российская и европейская правозащитные системы. Соотношение и проблемы гармонизации* : сборник статей / под ред. В.М. Баранова. Нижний Новгород, 2003. С. 14–29.
8. Короткий оксфордський політичний словник / за ред. І. Макліна і А. Макмілана ; пер. з англ. Київ, 2006. С. 596.
9. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности. Москва : Норма, 2008. 448 с.
10. Оніщенко Н.М. Принцип рівності у соціальних відносинах. *Принцип рівності у праві: теорія і практика* : монографія / за заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ : Юрид. думка, 2014. С. 5–24.
11. Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 р. за № 15-рп/2004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.
12. Рішення Конституційного Суду України від 01 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 126 Конституції України та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04>.
13. Левченко К.Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку : монографія. Харків : Вид-во НУВС, 2001. 360 с.
14. Лазар І.Г. Гендерна політика: поняття, визначення, управлінські підходи : словник-довідник. Львів : Ліга-Преса, 2005. 142 с.
15. Мельник Т.М. Гендер у світовій і національній думці. *Науковий світ*. 2005. № 12. С. 2–4.

УДК 340.15

КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО УРСР ЯК ОБ'ЄКТ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ: ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ (НА ПРИКЛАДІ ПІСЛЯВОЄНОГО ПЕРІОДУ 1945–1958 РОКІВ)

Герус Михайло Михайлович,
здобувач кафедри
загально-правових дисциплін,
(Харківський національний
університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна)

Наукова стаття присвячена дослідженню кримінального судочинства як об'єкта системного аналізу на прикладі післявоєнного періоду УРСР у 1945–1958 рр. з погляду понятійно-категоріального апарату, його особливостей і змісту. Досліджено особливості поняття «кримінального судочинства», його зміст у післявоєнний період.

Автор робить висновок, що системні дослідження в кримінальному судочинстві багатоаспектні, однак їх обґрунтування дозволяє виділити декілька особливостей: по-перше, це різноманітність критеріїв систематизації (ними виступають форми кримінального процесу, його спрямованість, структура кримінально-процесуального права тощо, чого фактично не було у післявоєнний період); по-друге, представлені системні дослідження не охоплюють кримінальний процес загалом.